

Introducció

Al llarg del segle XIX, Europa va viure un agitat període nacionalista al qual molts pobles van defensar el dret a la seva autonomia, emparant-se en la llengua o en raons de tipus històric. Aquest moviment polític nacionalista es va fer pales amb la independència de Grècia i Bèlgica i les unificacions d'Alemanya i Itàlia.

Aquest fenomen va tenir repercussió també en el camp de la música, on es va desencadenar un moviment que va tornar la seva mirada cap a la tradició i va buscar materials musicals en el folklore de cada territori. El Nacionalisme va tenir importància en països que havien estat sotmesos a gustos musicals estrangers, com Rússia, Bohèmia, els Països Escandinaus, Hongria o Espanya entre altres. Els compositors d'aquestes nacions reivindiquen la música popular de les seves pàtries i senten l'afany d'ensenyar- al món com una cosa pròpia. Molts dels compositors romàntics anteriors ja utilitzen o s'inspiren en fonts pròpies del seu folklore, és el cas de Chopin amb les seves poloneses i masurques, o de Liszt amb les seves rapsòdies hongareses.

No obstant això, és a partir de les revolucions europees de 1948 quan es desenvolupen plenament els nacionalismes, en els quals cada país busca ressaltar la seva identitat rescatant la seva tradició cultural i folklòrica.

Aquest moviment es caracteritza a més per:

- Elecció de temes nacionals per òperes i poemes simfònics.
- Interès pel folklore i les tradicions de cada país, el que condueix a la recopilació, estudi i classificació de cançons populars. Neix així l'etnomusicologia.
- Aparició d'estils nous en afegir al llenguatge Musical romàntic elements melòdics, rítmics i estructurals propis de les tradicions locals. Amb freqüència s'introdueixen melodies folklòriques a les composicions.

El nacionalisme musical serveix de pont entre el segle XIX i el XX, ja que en molts països es perllonga convivint amb altres moviments musicals contemporanis.

El nacionalisme rus

El moviment nacionalista més poderós va tenir lloc a Rússia, l'iniciador del mateix va ser Mikhaïl Glinka, conegut com "el pare de la música russa", que destaca sobretot per la seva òpera "Una vida pel tsar". Més tard va sorgir un grup de compositors conegut com "El grup dels cinc", que seguiran la tradició iniciada per Glinka. Aquests músics van ser:

- M. Balakirev

- A. Borodin
- C. Cui
- M. Mussorgski
- N. Rimsky Korsakov.

La seva música era d'una alta qualitat. Hi evoquen la història russa i els girs peculiars de la música autòctona; empren temes tradicionals com a font d'inspiració i altres recursos del seu folklore (ritmes, antigues escales, instruments, i altres).

Entre els cinc destaca Modest Mussorgski, músic incomprès però de grans qualitats. La seva òpera "Boris Godunov" és una de les obres mestres del repertori operístic internacional, una altra de les seves obres més importants porta per títol "Els quadres d'una exposició".

El nacionalisme escandinau

Destaquen sobretot dos autors nacionalistes:
Edvard Grieg i Jan Sibelius

- El noruec E. Grieg havia estudiat a Alemanya, però quan va tornar al seu país va començar a fixar-se en el folklore, dedicant-se a recollir cançons i danses populars. Aquesta font d'inspiració va donar com a resultat obres molt personals que, en alguns aspectes, anticipen certs trets de corrents musicals posteriors com l'Impressionisme. La seva obra més coneguda és la suite "Peer Gynt", ambientada a Noruega.
- El finlandès J. Sibelius també va estudiar a Alemanya, però com Grieg, va decidir seguir el seu propi rumb. Enamorat del paisatge i les llegendes de la seva terra, va compondre diversos poemes simfònics, un dels quals, "Tapiola", És el retrat dels interminables boscos finlandesos.

El nacionalisme bohemí

A finals del segle XIX, Bohèmia (en l'actualitat, República Txeca) va conèixer un període de gran riquesa musical. Aquesta regió havia estat absorbida per l'imperi austrohongarès i dominada per la cultura alemanya, però, cap a mitjan segle XIX es crearà l'"Escola de música txeca", que acollirà la idea del nacionalisme musical de manera activa.

El gran iniciador d'aquesta escola nacionalista va ser Bedrich Smetana, Que compon entre altres obres sis poemes simfònics agrupats sota el títol de "La meva pàtria" en què descriu els paisatges de la seva terra.

El gran continuador de l'obra de Smetana és Antonin Dvorak, molt influït pels romàntics alemanys, que utilitzarà però melodies i ritmes populars amb un

caràcter nacional indiscutible. D'entre les nou simfonies que va escriure destaca "La simfonia del nou món".

El nacionalisme hongarès

L'interès per la cultura tradicional musical es va estendre per tot Europa fins ben entrat el segle XX. Als russos i escandinaus se sumaran després altres països com Hongria. Els compositors hongaresos més importants són Bela Bartók i Zoltán Kodály, que es convertiran en investigadors i recopiladors del folklore de la seva país, exercint la funció d'etnomusicòlegs.

Durant molts anys van recórrer en companyia no només el seu país, sinó també Romania i Eslovàquia, prenent notes i gravant registres fonogràfics de tots els cants que sentien, que més tard s'ocuparien de publicar i difondre.

A més, els seus estudis es van estendre a la pedagogia musical, creant sistemes i obres per a la iniciació dels més joves en la música. Així per exemple, Kodály va dissenyar un mètode propi per a l'aprenentatge de la música, basat en el cant coral de melodies populars. De la mateixa manera, va crear un sistema per l'aprenentatge de les notes basat en la posició de la mà.

El nacionalisme espanyol

El nacionalisme a Espanya és un moviment tardà. Encara que la sarsuela de mitjans de segle suposa una primera consciència nacional com resposta a la influència de l'òpera italiana, no serà fins a gairebé començaments del segle XX quan sorgeixi una veritable tendència nacionalista. El promotor i pare del nacionalisme musical espanyol va ser el català Felip Pedrell, que va recollir gran quantitat de material tradicional i folklòric utilitzant tan sols un llapis i un paper pautat.

Les teories nacionalistes de Pedrell seran portades a terme pels seus deixebles, entre els quals cal destacar Isaac Albéniz, Autor de la suite per a piano "Iberia" o Enric Granados, creador d'obres com "Danses espanyoles" i "Goyescas", aquestes últimes inspirades a les pintures de Goya.

Però sens dubte, la gran figura del nacionalisme espanyol és Manuel de Falla, que va obtenir grans èxits internacionals i va saber conjugar a la perfecció els elements folklòrics i tradicionals amb les tendències avantguardistes del moment. Entre les seves obres destaquen el ballet "El amor brujo", concerts com "Noches en los jardines de España", obres per a piano com "La simfonia bètica" i òperes com "La vida breve".

Altres nacionalismes

A més dels països ja esmentats, el nacionalisme s'estendrà per tot Europa i travessarà l'Atlàntic fins a arribar al nou continent. Així, dins del nacionalisme

apareix amb personalitat pròpia la figura del nord-americà George Gershwin, que basa la seva música en l'explotació del jazz. Crea una òpera titulada "Porgy and Bess", inspirada rítmicament i melòdicament en la música de jazz. Altres obres importants d'aquest autor són "Rhapsody in blue" i "Un americà a París". A Hispanoamèrica també arribarà el corrent nacionalista. El compositor més representatiu és el brasiler Heitor Villalobos, que destacarà en les seves obres per a guitarra i els argentins Alberto Ginastera i Carlos Guastavino destacant amb les seves obres per a piano i veu.

Conceptes complementaris

Poema simfònic

Música absoluta

Música programàtica

Música programàtica en el Romanticisme

Música popular com a música programàtica

Poema simfònic

Un poema simfònic és una obra d'origen extramusical, de caràcter poètic literari, la finalitat és moure sentiments i despertar sensacions, o descriure una escena mitjançant la música. Generalment consta d'un únic moviment i està escrit per orquestra, encara que pot ser per a piano o per a petites formacions instrumentals. El poema simfònic és una guia per al desenvolupament de la forma musical com a tal en termes tècnics.

El terme va ser aplicat per primera vegada per Franz Liszt que va escriure tretze composicions d'aquest gènere.

Aquesta forma és producte directe del Romanticisme, ja que es buscava l'associació entre les diferents arts.

Després va derivar en la música programàtica en la segona meitat del segle XIX.

Un poema simfònic pot ser una obra en si mateixa, o formar part d'un cicle de poemes simfònics a manera de suite. Un exemple d'això és *Má vlast* (La meua patria) de Bedřich Smetana, format per sis poemes simfònics.

L'oposat al poema simfònic seria la música absoluta, la qual no es basa en associacions sinó en la música mateixa.

Música absoluta

La música absoluta o música pura són totes aquelles obres musicals instrumentals que no contenen cap element extramusical, és a dir, que no tenen relació amb cap text. Així la música absoluta o pura, és aquella música instrumental, deslligada de tota relació amb la poesia, una acció teatral, una idea, una imatge, etc. Una sonata, una simfonia, un concert, una fuga, etc. , són llavors teòricament formes de música pura.

La qualitat de la música absoluta vindrà determinada per la qualitat de la idea musical i l'enginy a l'hora de desenvolupar aquest material temàtic. A les obres que contenen referències a elements extramusicals predisposen a l'oient, mentre que en aquest cas l'oient tindrà una percepció diferent (podrà imaginar situacions diferents) i li donarà el seu propi significat.

Aquest concepte s'oposa al de música programàtica. La cantata, la cançó, el lied, l'òpera, l'oratori, la missa, entre d'altres, són expressions formals rellevants, que estan determinats per un text: per tant generen significats i idees fora del llenguatge musical, de fet la música vocal per tant és música programàtica.

De la mateixa forma, tota la música per a la dansa o el teatre - ballet, comèdia musical, música per a teatre, òpera, etc. - i tota la música descriptiva - poema simfònic, entre altres -, estan relacionats amb la música programàtica.

No obstant això, els límits entre la música pura i la música programàtica no són fàcils de determinar. Per exemple, Les quatre estacions de Vivaldi estan constituïts per un cicle de quatre concerts, però no poden considerar-se com a música absoluta , atès que contenen nombrosos elements descriptius.

Música programàtica

Música programàtica o música descriptiva s la música que té per objectiu evocar idees o imatges extramusicals en la ment de l'oient, representen musicalment una escena, imatge o estat d'ànim. Al contrari, s'entén per música absoluta aquella que s'aprecia per ella mateixa , sense cap referència particular al món exterior a la mateixa música. El terme s'aplica exclusivament en la tradició de la música clàssica europea, particularment en la música del període romàntic del Segle XIX, durant el qual el concepte va prendre gran popularitat, arribant a convertir-se en una forma musical autònoma, tot i que abans ja havien existit peces de caràcter descriptiu. Habitualment el terme es reserva a les obres purament orquestrals (peces sense cantants ni lletra) i per tant no és correcte utilitzar-lo per l'òpera i els lieder.

Música programàtica en el Període romàntic

La música programàtica va florir especialment en el romanticisme. El fet de poder evocar en l'oient una experiència específica més enllà de sentir-se davant d'un músic o d'un grup de músics, està relacionat amb la idea romàntica del Gesamtkunstwerk, que considerava les òperes de Richard Wagner com una fusió de totes les arts (escenografia, dramatúrgia, coreografia, poesia, etc.) , tot

i que a vegades es basava només en la música per il·lustrar amb conceptes artístics multifacètics, com una pintura o poema. Els compositors creien que les noves possibilitats sonores que aportava l'orquestra romàntica els permetia centrar-se en les emocions, o en altres aspectes intangibles de la vida, molt més que en el barroc o l'era clàssica.

Beethoven sentia una certa reluctància a compondre música programàtica, i va dir de la seva Simfonia n° 6 (Pastoral setembre 1808) que "l'obra sencera pot ser rebuda sense descripció és més una expressió de sentiments que un poema musical". Tanmateix, l'obra conté descripcions dels cants dels ocells, el rumor d'un rierol, una tronada, etc. Beethoven va tornar més tard a la música de programa amb la seva Sonata per a piano Op. 81, Les Adieux, que descriu el comiat i el retorn del seu amic l'Arxiduc Rudolf d'Àustria.

La Simfonia fantàstica d'Hector Berlioz és una narració musical d'una història d'amor hiperbòlicament emocional viscuda per l'autor. Franz Liszt va proporcionar programes explícits per a moltes de les seves peces per piano, però també és l'inventor del poema simfònic.

L'any 1874, Modest Músorgski va compondre, utilitzant només les possibilitats dinàmiques del piano, una sèrie de peces descrivint la contemplació de deu pintures i dibuixos dels seus amics en una galeria. Es tracta de Quadres d'una exposició, més tard orquestrada per Maurice Ravel. El compositor francès Camille Saint Saëns va compondre moltes peces breus que també va qualificar de poemes simfònics. Entre els més populars cal destacar la Dansa Macabra i alguns moviments del Carnaval dels animals. El compositor francès Paul Dukas és recordat pel seu poema simfònic L'aprenent de bruixot, basat en un comte de Goethe. Igualment, Txaikovski va utilitzar aquesta forma musical en diverses composicions, entre les quals destaca la cèlebre Obertura 1812, on es descriu puntualment l'enfrontament entre les tropes imperials de Rússia i les de Napoleó Bonaparte, incloent-hi fragments on reproduceix La Marsellesa, símbol de l'exèrcit invasor.

Música popular com a música programàtica

El terme "música programàtica" no s'usa quan es parla de música popular. La tradició de peces exclusivament orquestrals amb programa ha gaudit de continuïtat en algunes peces per a orquestra i jazz, principalment degudes a Duke Ellington. Les peces instrumentals en la música popular sovint tenen un títol descriptiu suggerent, pel qual poden ser considerades música de programa, i es poden trobar àlbums dedicats a desenvolupar una idea programàtica concreta (per exemple, la Xina de Vangelis o The Songs of Distant Earth de Mike Oldfield). Alguns gèneres de música popular són més susceptibles que altres de contenir elements programàtics, com per exemple new age, surf rock, jazz fusion, rock progressiu, art rock o diversos gèneres de techno music.